

Świadek Powstania Warszawskiego w zbiorach Narodowego Muzeum Techniki

Począwszy od 2014 r. Narodowe Muzeum Techniki posiada w swoich zbiorach niezwykle cenny relikwiarz: fragmenty rury spustowej odprowadzającej wodę z rynien gmachu PAST (Polskiej Akcyjnej Spółki Telefonicznej) przy ul. Zielnej 37 w Warszawie. Fragmenty rury są zarówno zabytkiem techniki – świadectwem metod wykonywania takich elementów wyposażenia budynków w pierwszych latach XX w. jak i pamiątką Powstania Warszawskiego 1944 r., uwiecznioną na zdjęciu przez Eugeniusza Lokajskiego (1908 - 1944) podczas trwania walk o PAST.

Pojawienie się budynku przy ul. Zielnej 37 w krajobrazie Warszawy (mowa o niższym obiekcie, sąsiadującym z charakterystyczną „basztą” PAST przy ul. Zielnej 39) miało związek z rozbudową miejskiej sieci telefonicznej. Gdy w 1881 r. amerykańskie towarzystwo International Bell Telephone Co. otrzymało od rządu rosyjskiego koncesję na budowę i eksploatację telefonów warszawskich, centrala umieszczona została na ostatnich piętrach kamienicy przy ul. Próznej 10 i znajdowała się tam do 1904 r.

W 1901 r. nowym koncesjonariuszem zostało szwedzkie towarzystwo Telephonaktienbolaget H.T. Cedergren. Po odkupieniu sieci telefonicznej, Cedergren rozpoczął przygotowania do wzniesienia nowej siedziby dla centralnej stacji telefonów

i biur zarządu. Projekt fasady gmachu wykonany został w 1902 r. przez architekta szwedzkiego, profesora sztokholmskiej politechniki, Isaka Gustafa Clasona (1856 – 1930). Rozplanowanie wnętrz powierzono warszawskiemu architektowi Bronisławowi Rogóyskiemu (1861 – 1921). Nowa siedziba centrali budowana była od czerwca 1902 do października 1904 r. Koszt wzniesienia budynku wyniósł 220 tys. rubli. Uroczyste poświęcenie i otwarcie gmachu przy ul. Zielnej 37 odbyło się 16 listopada 1904 r.

Rynny i rury spustowe odprowadzające deszczówkę wykonano z blachy cynkowej. Rury spustowe miały średnicę 135 mm. Posiadały jeden szew łączony poprzez lutowanie. Nie były wymieniane do 1944 r.

Wybuch Powstania Warszawskiego postawił na porządku dziennym m.in. problem zlikwidowania groźnego punktu oporu niemieckiego w centrum miasta, jakim był zajęty przez niemieckich nazistów zespół budynków PAST. Niemcy zabarykadowali wejścia wrakami samochodów i zaryglowali drzwi, odpierając powstańcze ataki granatami i ogniem z broni maszynowej. Zdobycie PAST (20 sierpnia 1944 r.) poprzedziło kilka nieudanych szturmów, okupionych ciężkimi stratami. Na jednej z fotografii, wykonanej przez Eugeniusza Lokajskiego w trakcie trwania walk, widoczny jest górny fragment rury spustowej (pozostała część została zerwana) podziurawiony pociskami karabinowymi i odłamkami pocisków artyleryjskich. Fragment ten przetrwał na elewacji gmachu także po odbudowie jego wnętrza, rozpoczętej stosunkowo późno, po 1959 r. Deszczówkę z nowego dachu odprowadzały rury spustowe zainstalowane na podwórzowej elewacji budynku. Gdy rozpoczął się remont gmachu przy ul. Zielnej 37, który doprowadził do odbudowy ostatniej kondygnacji i przywrócenia przedwojennego wyglądu temu obiektowi, dowiedziałem się, że fragment rury spustowej będzie usunięty. Poprosiłem ekipę remontującą gmach, by zdemontowała tę pamiątkę z zachowaniem ostrożności, tak, by jej nie zniszczyć. Fragment rury spustowej zdjęty został z elewacji 2 października 2002 r. Część reliktu trafiła do Muzeum Powstania Warszawskiego, pozostałe fragmenty wzbogaciły zbiory Narodowego Muzeum Techniki.

Janusz Sujecki